

De nalatenschap van Limperg jr

Prof. dr Th. Limperg jr (1879–1961) was geen voorstander van empirisch wetenschappelijk onderzoek op het gebied van accountantscontrole, en zeker niet voor wat betreft het eventueel bijstellen van de theorie. Sterker nog, hij zag het als een gevaar voor de vooruitgang van het accountantsberoep.

Op 5 maart 1927 werd een verhit debat gevoerd tussen twee prominente Nederlandse academici op het gebied van accountantscontrole, te weten de heren Dijker en Limperg jr. Een van de onderwerpen waar beide heren over discussieerden was de rol van enquêterend veldonderzoek (lees empirisch onderzoek) in het proces van theorievorming. Limperg jr stelde zich op als een fervent aanhanger van de norm van de deductief-logische theorie, terwijl Dijker (hoewel geheel eens met Limperg, *s Leer van het gewekte vertrouwen*) van mening was dat het niet zo mocht zijn dat er sprake is van een eenzijdig primaat en dictaat van de theorie. Letterlijk heeft Dijker gezegd: “(...) er mag verschil zijn, de praktijk moet de theorie volgen, maar de afstand mag niet zo groot worden, dat zij bedenkelijk wordt en gevaar van scheiding tussen theorie en praktijk oplevert” (Dijker, 1927). Een destijds door Dijker gehouden veldonderzoek naar het vermelden van werkzaamheden verricht door actuarissen in de accountantsverklaring bij levensverzekeringsmaatschappijen had aangetoond dat zich in de praktijk afwijkingen van de theorie voordeden (Dijker, 1926). Een reactie van een collega-accountant uit die tijd op het voorstel van Dijker om diens onderzoeksbevindingen te bespreken met een toezichhoudende instantie toont aan hoe gevoelig het destijds lag om publiekelijk het functioneren van de accountant ter discussie te stellen. De reactie luidde als volgt: “Met zulke voorstellen maakt de heer Dijker een risee van ons vak (...)” (citaat overgenomen uit Van de Poel en Schilder, 1991).

Grote invloed

Deze stellingname van Limperg jr en van diens tijdgenoten aangaande de rol van empirisch onderzoek (“aardig, goed eens kennis van te nemen, maar niet bruikbaar voor bijstelling van de theorie” (Van de Poel en Schilder, 1991)) heeft grote invloed gehad op Nederlandse academische onderzoekers op het gebied van accountantscontrole. De impact van deze nalatenschap blijkt onder meer uit het gegeven dat eerst in het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw deze patstelling werd doorbroken als reactie op de omwenteling die zich eind jaren zestig op

het gebied van academisch onderzoek voltrok in de Verenigde Staten. In die tijd introduceerden enkele jonge Amerikaanse onderzoekers (Ray Ball, Philip Brown en William Beaver) met succes een andere kijk op onderzoek naar de economische relevantie van externe verslaggeving. Zij kunnen worden beschouwd als de grondleggers van empirisch onderzoek op het gebied van accounting. Niet veel later kreeg deze beweging ook zijn weerslag op onderzoek op het gebied van accountantscontrole. Althans, eerst in de Verenigde Staten en pas veel later in Nederland. Limperg jr was de mening toegedaan dat “iedere poging tot codificatie van de praktijk gevaarlijk is”. “Want,” zegt hij, “zodra je de praktijk als uitgangspunt neemt, blijf je daar ook staan” (geciteerd uit Van de Poel en Schilder, 1991). In een reactie daarop stelt Dijker dat het juist gevaarlijk is om afwijkingen van theoretische beginselen in de praktijk niet uitdrukkelijk te melden (Dijker, 1923/1924).

Remise

Het standpunt van professor Limperg jr hangt nauw samen met het wezen van diens vertrouwensleer. Daar deze Leer een laag wetenschappelijk ontwikkelingspotentieel kent (Dassen, 1989), zal waarschijnlijk geen direct antwoord te verkrijgen zijn op de vraag wie er op die bewuste dag in het voorjaar van 1927 gelijk had. Dit impliceert echter niet dat de discussie omtrent de rol van empirisch onderzoek in remise eindigt. Thans wordt de discussie voortgezet aan de hand van een van de meest invloedrijke theorieën in de academische literatuur op het gebied van accountantscontrole op dit moment, die van de *Big Four*-dominantie. In 1981 is in het tijdschrift *Journal of Accounting & Economics* een invloedrijk artikel van de hand van Linda DeAngelo verschenen. In dit artikel, *Auditor Size and Audit Quality*, beargumenteert zij dat grotere accountantsfirma's (bijvoorbeeld de huidige Big Four) een hogere kwaliteit accountantscontroles leveren dan de concurrentie bestaande uit accountantsfirma's van veelal kleinere omvang (DeAngelo, 1981). Haar theorie is gefundeerd op de aanname dat de grote accountantsfirma's relatief groter economisch belang hechten aan het verrichten van accountantscontroles van hoge kwaliteit. Immers, gezien het grotere aantal klanten is het najleffect van een aan het licht gekomen accountantscontrole van inferieure kwaliteit op de reputatie van de betrokken firma van groter gewicht.

Bijval

In latere jaren krijgt haar theorie uit diverse andere hoeken bijval. Ook de publieke opinie stemt, al dan niet stilzwijgend, toe. Dit moge blijken uit de volgende uitspraak van Ton Risseeuw in de hoedanigheid van president-commissaris van KPN: "Het staat je als groot internationaal bedrijf altijd vrij om een ander kantoor [lees: een niet-Big Four-accountantsfirma] te kiezen, maar dan heb je wel iets uit te leggen: *comply or explain*. (...) Wat ik in Nederland wel als klemmend ervaar, is dat je moeilijk van kantoor kunt wisselen, omdat de buitenwereld dan denkt dat er iets aan de hand is met de onderneming of met het accountantskantoor. Dat is een perceptieprobleem waaraan je alleen iets kunt veranderen als je de houding van de Nederlandse pers verandert" (Van Almelo, 2004). De vraag die beklijft is of de noodzaak tot *explain* gerechtvaardigd is op basis van empirische bevindingen. Met andere woorden: welke conclusie is billijk op basis van beschikbaar empirisch onderzoek?

Voorzichtigheid geboden

De hypothese van de Big Four-dominantie heeft tot een vloed aan empirisch onderzoek geleid tot op de huidige dag toe. De algemene consensus is dat deze studies aantonen dat de Big Four-accountantsfirma's accountantscontroles verrichten van hogere kwaliteit (Francis, 2004). Hollander (2007), daarentegen, beargumenteert dat eerdere studies in onvoldoende mate de bron van het waargenomen kwaliteitsverschil tussen cliënten van grote versus kleine accountantsfirma's aantonen. Het is in dit verband belangrijk om vast te stellen dat de kwaliteit van de verrichte accountantscontrole niet of nauwelijks objectief is vast te stellen, een enkele uitzondering daargelaten. Gevallen waaruit blijkt dat de accountant diensten van onvoldoende kwaliteit heeft geleverd, vormen eerder uitzondering dan regel. Daarenboven zijn accountantsfirma's en toezichhouders zeer terughoudend in het ter beschikking stellen van data uit de praktijk. Academici zijn derhalve gedwongen te kiezen voor een benadering van de kwaliteit van de accountantscontrole in empirisch onderzoek. Een veel gekozen aanpak is om kwaliteit af te leiden van de ex post kwaliteit van de externe verslaggeving van cliënten. Deze methode is echter onderhevig aan twee belangrijke beperkingen. In de eerste plaats, de jaarrekening vertegenwoordigt een gezamenlijk standpunt van het management en de controlerend accountant. De marginale contributie van een van beide partijen ten opzichte van de ander is moeilijk objectief vast te stellen. Voorts, dit effect kan toenemen naarmate er sprake is van een langere cliënt-accountant-relatie. Ten tweede, het fenomeen van zelfselectie ligt op de loer en versterkt mogelijk de importantie van de eerste beperking. Volgens het economisch principe zal een cliënt niet op willekeurige wijze een accountant selecteren. De selectie zal naar verwachting gebaseerd zijn op een afweging van de verwachte economische voordelen

en nadelen van een grote versus kleine accountantsfirma. Het waarnemen van een kwaliteitsverschil tussen grote en kleine accountantsfirma's kan evengoed veroorzaakt zijn door niet waargenomen verschillen in cliëntkenmerken die gecorreleerd zijn met de gehanteerde maatstaf voor accountantskwaliteit. Hoewel er econometrische technieken bestaan die hiermee rekening houden, zijn deze (opnieuw) ook aan beperkingen onderhevig. Welke conclusie gerechtvaardigd is op basis van beschikbaar empirisch bewijs, blijft de prangende vraag.

Het grote gelijk

Tijdens de discussie op die memorabele dag in 1927 werd een interessante vraag opgeworpen: de vraag of empirisch onderzoek op het gebied van accountantscontrole nu een gevaar vormt voor de theorie van die controle, dan wel compulsief is voor de verdere ontwikkeling van de theorie. Het replet op deze discussie is tweeledig. Ja, er ligt een potentieel indirect gevaar in empirisch wetenschappelijk onderzoek op de loer. Van de verstandige leek noch van de praktiserend accountant mag verwacht worden dat zij zelfstandig in staat zijn om de sterkten en zwakten van empirisch onderzoek te evalueren in het licht van het beeld dat de studie oproept. Hier ligt een belangrijke taak voor de wetenschapper weggelegd. Daarentegen, de huidige publieke opinie en de status-quo in de academische literatuur zijn in het voordeel van de Big Four. Een eenzijdig primaat en dictaat van de theorie werkt in casu zonder meer in het nadeel van de concurrentie van de Big Four en doet, mogelijk, geen recht aan de werkelijke situatie in de markt voor accountantsdiensten. Anderzijds, nee. Het uitvoeren van empirisch onderzoek op het gebied van accountantscontrole hoeft op zich geen risee van het accountantsberoep te maken. Bijvoorbeeld, de bevinding in Hollander (2007) dat grote accountantsfirma's niet noodzakelijkerwijs accountantscontroles van een hogere kwaliteit verrichten in vergelijking tot kleinere accountantsfirma's hoeft niet te impliceren dat de gemiddelde kwaliteit beneden het wettelijk vereiste ligt. Het legt wel de spreiding der krachten in de accountantsmarkt bloot. Dat dit een impuls kan vormen tot nadere diversificatie door een of meerdere marktspelers behoeft geen betoog.

Het laatste woord

Een eensluidend antwoord op de vraag naar het bestaan van systematische verschillen in kwaliteit tussen groepen accountantsfirma's is (met andere woorden) op grond van voorgaand onderzoek vooralsnog niet mogelijk. Het laatste woord is aan de betrokken firma's. Door het ter beschikking stellen van data uit de praktijk kan tegemoetgekomen worden aan beperkingen van empirisch onderzoek (onvolkomen) zonder geweld te doen aan het beeld van het accountantsberoep dat leeft in de maatschappij.

LITERATUUR

- Almelo, L. van (2004) Genoeg concurrentie. *De Accountant*, 18(2), 54.
- Dassen, R.J.M. (1989) De leer van het gewekte vertrouwen: *agency avant la lettre? Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, juni, 317-328.
- DeAngelo, L.E. (1981) Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, (3), 183-199.
- Dijker, R.A. (1923/1924) De verantwoordelijkheid van den accountant, alsmede daarop volgend debat met A. Schilder. *Accountancy*, april/oktober, 50-52 en 132-134.
- Dijker, R.A. (1926) De onderteekening van de balansen van levensverzekering maatschappijen, in verband met de berekening van het bedrag der loopende verplichtingen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, september.
- Dijker, R.A. (1927) Het begrip der 'natuurlijke' beperking bij de accountantscontrole en de invloed daarvan op de accountantsverklaring (stellingen, inleiding en debat).
- Francis, J.R. (2004) What do we know about audit quality? *British Accounting Review*, 36(4), 345-368.
- Hollander, S. (2007) *The merits and economic consequences of reputation: Three essays*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Poel, J.H.R. van de, en A. Schilder (1991) Normen voor accountants. *Ethiek of economie? De Accountant*, 6(2), 392-400.